

Türkiye'nin Mukayeseli Üstünlüğe Sahip Olduğu Hizmet Alt Sektörlerinden İnşaat; Sorunlar ve İmkanlar

Mehmet Behzat EKİNCİ

ÖZET

Her ülkenin üretimde sahip olduğu bazı üstünlükleri vardır. Ülkeler, söz konusu üstünlüklerinden faydalanarak mal ve hizmet üretimlerini artırmaya ve ticaretini gerçekleştirerek gelir seviyelerini yükseltmeye çalışmaktadır. Uluslararası İktisatta bu kapsamda ağırlıklı olarak ele alınan teori, Mukayeseli Üstünlükler'dir. Hizmet ticareti açısından bir ülkenin sahip olabileceği üstünlükler arasında çeşitli faktörler sıralanabilir: Mesela; insan kaynağı, bilgi birikimi, teknolojik alt yapı ve kabiliyet donanımı gibi faktörler bunlardan bir kısmıdır. Dolayısıyla bir ülke bu ve benzeri üstünlüklerinden faydalanarak hizmet üretimini nispeten düşük maliyetle gerçekleştirebilir ve uluslararası alanda ticarî payını artırabilir. Her ülkenin bütün hizmet alt sektörlerinde aynı derecede başarılı olması mümkün olmayabilir. Bu sebeple, Mukayeseli Üstünlükler Teorisi çerçevesinde mal ticaretinde uygulandığı gibi, hizmet ticaretinde de sadece belli alt sektörlerde uzmanlaşmaya gidilmesi gerekmektedir. Böylece ticarî açıdan daha başarılı olunabilecektir. Türkiye'nin de hizmet ticareti açısından sahip olduğu bazı üstünlükleri vardır. Dolayısıyla bunlar dikkate alınarak hangi alt sektörlerde mukayeseli üstünlüklere sahip olduğuna ilişkin tespitler yapılabilir. Bu gerçekleştirilirken bazı sınıflandırmalardan faydalanılabilir. Bu çerçevede kullanılacak sınıflandırmalardan birine göre hizmetler; teknoloji içeriklerine göre "Bilgiye dayalı" ve "Geleneksel" olmak üzere iki grupta ele alınmaktadır. Bu çalışmada, "Bilgiye dayalı hizmetler" dahilinde inşaat sektörü ele alınmaktadır. İnşaat kapsamında; mimarlık-mühendislik, teknik müşavirlik ve müteahhitlik hizmetleri toplu şekilde değerlendirilmektedir. Çalışmada, öncelikle Türkiye'nin hizmet ticaretine ilişkin incelemeler yapılmakta, daha sonra alt dalları itibarıyla inşaat sektörü ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hizmetler, Hizmet ticareti, Uluslararası Ticaret, Mukayeseli üstünlükler, İnşaat sektörü, Mimarlık-Mühendislik hizmetleri, Teknik Müşavirlik hizmetleri, Müteahhitlik Hizmetleri.

Construction, As One Of The Sub-Service Sectors In Which Turkey Has Comparative Advantages; Issues and Possibilities

ABSTRACT

Each country has some advantages in production. A country endeavours to increase production of goods and services through its comparative advantages, and thus raises its income level by trading them. It is "Theory of Comparative Advantages" that is mainly used in International Economics for explaining the matter. Various factors among advantages that a country has in trade in services may be mentioned. For instance, the factors such as human capital, information accumulation, technological infrastructure and skills endowment are some of them. Therefore, a country can realize its production relatively cheaper by benefiting from such advantages, and it might increase its commercial share worldwide. All countries can not be successful in all sub-service sectors at the same level. Consequently, according to the Theory of Comparative Advantages, as it is in trade in goods, they should specialize only on some sub-service sectors. Thus, it will be possible to be more successful in international trade. Turkey also has some comparative advantages in trade in services. So, it is possible to determine which sub-service sectors it has comparative advantages in. When doing this, some classifications might be used. According to one of the classifications that can be used in this context, services are taken into

account in two categories which are "Information based" and "Traditional". In this article, "construction sector" as one of the "information based services" is dealt with. In context of construction sector, "architecture-engineering services, technical consultancy services and contracting services" are studied. In the article, first of all, the share of Turkey in trade in services is researched. Then, construction sector as to its sub-services is studied in details.

Key Words: Services, Trade in services, International trade, Comparative advantages, Construction, Architecture-Engineering services, Technical consultancy services, Contracting services.

Giriş

Mukayeseli Üstünlükler Teorisi'ne göre ülkeler, üretiminde nispi olarak avantajlı oldukları malların üretiminde uzmanlaşmalı ve uluslararası ticarî paylarını artırmaya çalışmalıdır. Esasen, mal ticaretine yönelik ortaya konan bu teorinin hizmet ticaretine uygulanmasını engelleyen bir durum yoktur. Dolayısıyla aynı mantıkla hareket etmek üzere, hizmet ticareti açısından üstünlük olarak kabul edilebilecek faktörlerin dikkate alınmasıyla bazı değerlendirmelerin yapılabilmesi mümkündür.

Her ülkenin bütün sektörlerde üstünlüğe sahip olması zordur. Mesela; kimi ülkeler finansal hizmetlerde mukayeseli üstünlüğe sahipken, kimisi inşaat hizmetlerinde üstünlüğe sahip olabilir. Dolayısıyla hareket noktası, hangi sektörlerde uzmanlaşılması gerektiğine ilişkin stratejilerin tespitine odaklanmalıdır.

Ülkemiz, hizmet ticareti açısından; insan kaynağı, bilgi birikimi, teknolojik alt yapı, kabiliyet donanımı vb. açılardan belli ölçüde üstünlüklere sahip olup, bu çerçevede özellikle bazı sektörlerde önemli bir potansiyel taşımaktadır. Burada ülke olarak uluslararası hizmet ticaretindeki payımızı artırmamıza imkân sağlayacak sektörlerden inşaat üzerinde durulmaktadır. Türkiye'nin sahip olduğu mukayeseli üstünlükler dikkate alındığında, inşaatın stratejik nitelikli bir sektör olduğu ifade edilebilir. Dolayısıyla, sektöre yönelik sistematik ve kurumsal yaklaşımların sergilenmesi gerekmektedir. Bu çerçevede, sektörün sorunlarının giderilmesi ve uygun zeminlerde faaliyette bulunması sağlanmalıdır. Böylece, Türkiye'nin uluslararası ticarî payının artmasında inşaat sektörü, üzerine düşen rolü yerine getirebilecektir. İnşaat sektörü kapsamında; mimarlık-mühendislik, teknik müşavirlik ve müteahhitlik hizmetleri toplu şekilde dikkate alınmaktadır.¹

¹ İnşaat sektörü ile toplamda "Mimarlık-Mühendislik, Teknik Müşavirlik ve Müteahhitlik Hizmetleri" kastedilmektedir. Çünkü inşaat sektörü, bu hizmetlerin tamamını içinde barındırmaktadır. Bu kapsamda icra edilen hizmetler birbiriyle entegre hâldedir. Nitekim, inşaat hizmetleri; mimarlık, mühendislik, teknik müşavirlik ve müteahhitlik gibi faaliyetlerden soyutlanamaz. Bu faaliyetlerin toplu hâlde bir araya gelmesi ile inşaat sektörü bir anlam ifade eder. Bir inşaat hizmetinin icrası için; mimarî bir projenin çizilmesi, inşaatın mühendislik teknikleriyle ölçümünün ve kontrolünün yapılması, teknik müşavirle irtibatlı olunması ve müteahhitlik hizmetleriyle desteklenmesi gerekmektedir.

I.Türkiye'nin Uluslararası Hizmet Ticaretindeki Yeri ve Stratejik Hizmet Alt Sektörleri

DTÖ verilerine göre, dünyanın belli başlı 46 ülkesinin toplam ihracatının %19,3'ü ticarî hizmetlerden oluşurken; Türkiye için bu oran %28,4'tür. Hizmet ithalâtı açısından bu oranlar sırasıyla %19,6 ve %12,3'tür. Bu durum, Türkiye'nin dünya ortalamasının üzerinde bir ihracatçı ve dünya ortalamasının altında bir ithalâtçı olduğunu ortaya koymaktadır. (Kırval, 2001: 156)

Türkiye'nin mal ticaretinden elde ettiği gelir, hizmet ticaretine göre daha yüksektir. 1985 yılı itibariyle hizmet ticaretinden elde edilen gelirin mal ihracatından elde edilen gelire oranı, %39,7'dir. Bu oran, 1990 yılında %68,9'a yükselmiştir. (Dura, Atik, 2002: 243) Sonraki yıllar itibariyle oran değişiklikler göstermektedir. Fakat hem mal hem de hizmet gelirinde artışlar gerçekleşmektedir.

Türkiye'nin hizmet gelir ve gider tutarları, genel olarak olumlu bir gelişim göstermektedir. Mal ticaretine paralel olarak hizmet ticaretimiz de artmaktadır. Türkiye'nin hizmet ticaretine ilişkin inceleme yapıldığında, göze çarpan bazı önemli hizmet ticareti işlemleri şöyledir²: İnşaat, Ulaştırma, Turizm ve Diğer hizmetler.

1975 yılında hizmet ihracatında dünyada 36.sırada yer alan Türkiye, 1990'da 23.; 1998'de ise 17.sırada yer almıştır. 1980'li yıllarda ve 1990'ların başında özellikle turizm sektörünün gelişmesinden kaynaklanan bu olgu, Türkiye'yi dünyanın başlıca hizmet ihracatçıları arasına sokmuştur. Türkiye'nin 1997 yılında dünya hizmet ihracatındaki ve ithalâtındaki payı, sırasıyla %1,5 ve %0,6'dır. Türkiye uzun süre hizmet ithalâtında ilk 40 ülke arasına girememiş, 1997 yılında ise 33.sırada yer almıştır. Türkiye, dünyanın hizmet ticareti bilançosu fazla veren ülkelerindedir. Türkiye'nin hizmet ihracatı içinde ilk sırayı alan turizm gelirinde 1980-95 döneminde yaklaşık dört kat, 1988-98 yılları arasında ise 3 katın üzerinde bir artış sağlanmıştır. Aynı dönemde turizm giderlerindeki artış ise %490'a yakındır. Turizmi izleyen gelir kalemi inşaatıdır. Bu alanda Türkiye firmaları uluslararası sözleşmelerin yaklaşık %9'una sahiptir. İnşaat sektörünün ardından taşımacılık sektörü, üçüncü gelir kaynağıdır. Mesela, deniz taşımacılığında Türkiye, sahip olduğu kapasite ile 17.sırayı almaktadır. (DPT, 2000: 50-52)

² Hizmet Ticareti ile ilgili istatistikler için temel alınan kaynak, Merkez Bankası Ödemeler Dengesi istatistikleridir. Bu kapsamda yer verilen istatistikler sınırlı sayıda olup şu ana kalemlerden oluşmaktadır: İnşaat Hizmetleri, Taşımacılık Hizmetleri, Turizm Hizmetleri, Finans Hizmetleri, Diğer Ticarî Hizmetler, Resmî Hizmetler ve Diğer Hizmetler.

Tablo-1: Dünya Hizmet Ticaretinde Başlıca İhracatçı Ve İthalâtçı Ülkeler (2004, Milyon \$, %)

Sıra	İhracatçı	Değer	Pay	Yıllık Değişim	Sıra	İhracatçı	Değer	Pay	Yıllık Değişim
1	ABD	318,3	15,0	11	1	ABD	260,0	12,4	14
2	İngiltere	171,8	8,1	18	2	Almanya	193,0	9,2	13
3	Almanya	133,9	6,3	15	3	İngiltere	136,1	6,5	14
4	Fransa	109,5	5,1	12	4	Japonya	134,0	6,4	22
5	Japonya	94,9	4,5	25	5	Fransa	96,4	4,6	18
6	İspanya	84,5	4,0	11	6	İtalya	80,6	3,8	10
7	İtalya	82,0	3,9	17	7	Hollanda	72,4	3,5	11
8	Hollanda	73,0	3,4	16	8	Çin	71,6	3,4	31
9	Çin	62,1	2,9	34	9	İrlanda	58,4	2,8	12
10	Hong Kong	53,6	2,5	18	10	Kanada	55,9	2,7	12
11	Belçika	49,3	2,3	14	11	İspanya	53,7	2,6	18
12	Avusturya	48,3	2,3	14	12	Kore	49,6	2,4	25
13	İrlanda	46,9	2,2	24	13	Belçika	48,3	2,3	14
14	Kanada	46,8	2,2	11	14	Avusturya	47,1	2,2	14
15	Kore	40,0	1,9	27	15	Hindistan	40,9	2,0	...
16	Hindistan	39,6	1,9	...	16	Singapur	36,2	1,7	23
17	İsveç	37,8	1,8	25	17	Danimarka	33,4	1,6	18
18	İsviçre	36,8	1,7	11	18	İsveç	33,0	1,6	15
19	Singapur	36,5	1,7	19	19	Rusya Fedr.	32,8	1,6	24
20	Danimarka	36,3	1,7	15	20	Tayvan	29,9	1,4	20
21	Yunanistan	33,2	1,6	37	21	Hong Kong	29,8	1,4	16
22	Lüksemburg	33,1	1,6	34	22	Avustralya	25,6	1,2	22
23	Norveç	25,9	1,2	21	23	Norveç	24,0	1,1	21
24	Tayvan	25,5	1,2	11	24	Tayland	23,0	1,1	28
25	Avustralya	24,8	1,2	20	25	Lüksemburg	22,3	1,1	35
26	TÜRKİYE	23,8	1,1	25	26	Endonezya	21,3	1,0	...
27	Rusya Fedr.	20,2	0,9	25	27	İsviçre	21,1	1,0	10
28	Tayland	18,9	0,9	21	28	Meksika	19,3	0,9	10
29	Malezya	16,7	0,8	24	29	Malezya	18,8	0,9	8
30	İsrail	14,2	0,7	16	30	Brezilya	16,1	0,8	12
31	Mısır	14,0	0,7	30	31	BAE	13,4	0,6	...
32	Meksika	13,9	0,7	12	32	Yunanistan	13,4	0,6	25
33	Portekiz	13,8	0,6	21	33	İsrail	13,3	0,6	13
34	Polonya	13,3	0,6	19	34	Polonya	12,3	0,6	17
35	Brezilya	11,5	0,5	20	35	Finlandiya	11,8	0,6	18
36	Macaristan	10,1	0,5	17	36	S. Arabistan	11,0	0,5	39
37	Çek Cumh.	9,7	0,5	25	37	TÜRKİYE	10,3	0,5	33
38	Hırvatistan	9,6	0,5	11	38	Macaristan	10,0	0,5	11
39	Finlandiya	8,9	0,4	14	39	Çek Cumh.	9,1	0,4	26
40	Güney Afrika	8,1	0,4	10	40	Güney Afrika	9,1	0,4	16

TOPLAM	1950,0	91,7	-	TOPLAM	1900,0	90,6	-
DÜNYA TOPLAMI	2125,0	100,0	18	DÜNYA TOPLAMI	2095,0	100,0	17

Kaynak: WTO, Statistics, http://www.wto.org/english/res_e/statis_e.htm, 15 Nov. 2005.

Türkiye, 2004 yılı itibariyle %1,1'lik payı ile dünya hizmet ihracatında önde gelen ülkelerden biridir. Dünya hizmet ithalâtındaki payı ise ihracattaki payının yarısı civarında olup %0,5'tir.

Tablo- 2: Hizmet İhracatındaki ve İthalâtındaki Gelişmeler (1984-2005) (Milyon \$)

YILLAR	HİZMET GELİRİ	HİZMET GİDERİ
1984	2.475	1.489
1985	3.160	1.560
1986	3.123	1.533
1987	3.945	1.783
1988	5.919	2.086
1989	6.569	2.541
1990	8.083	3.117
1991	8.446	3.282
1992	9.564	3.757
1993	10.919	4.179
1994	11.076	4.024
1995	14.939	5.319
1996	13.430	6.773
1997	19.910	8.998
1998	23.686	10.180
1999	16.800	9.313
2000	20.364	8.996
2001	16.030	6.900
2002	14.785	6.905
2003	19.025	8.520
2004	24.028	11.242
2005 (Oc-Eyl)	21.171	9.635

Kaynak: TCMB, Ödemeler Dengesi İstatistikleri, <http://tcmbf40.tcmb.gov.tr/cbt.html>, 01.12.2005.

Hizmet ihracat gelirinde, 1984-1998 döneminde -1986 ve 1996 yılları hariç- giderek artan bir seyir söz konusudur. Ancak 1999 yılında önemli ölçüde düşüş meydana gelmiştir. 1998'de 23,7 milyar dolar olan ihracat geliri, 1999'da 16,8 milyar dolara gerilemiştir. Bunda, 1997 yılında başlayıp Türkiye'de kendini 1999 yılında hissettiren global ekonomik krizin etkisinin olduğu ifade edilebilir. Nitekim krizin yoğun bir şekilde devam ettiği 1999-2002 döneminde değişen tutarlarda hizmet ihracat geliri elde edilmiştir. 2002 yılı itibariyle ise tekrar artış sürecine girildiği görülmektedir.

Hizmet ithalât giderinde 1984-1998 döneminde de -1986 ve 1994 yılları hariç- giderek artan tutarlar söz konusudur. Ancak, bu yıl itibariyle düşüş eğilimine girilmiştir. İthalât giderindeki bu düşüşü, kriz dolayısıyla meydana gelen iç talep azalması şeklinde ifade etmek mümkündür. Hizmet ihracatında olduğu gibi, 2002 itibariyle ise tekrar artış eğilimine girilmiştir. 1984-2003 dönemi incelendiğinde, hizmet ihracat gelirinin, ithalât giderinin daima üstünde olduğu ortaya çıkmaktadır. Yani ödemeler dengesinde hizmet kalemi her zaman fazla vermektedir.

Tablo- 3:Hizmet İhracat ve İthalât Tutarlarına İlişkin Oranlamalar (1994-2005) (Milyon \$) (%)

YILLAR	HİZMET İHRACATI	HİZMET İTHALÂTI	MAL İHRACATI	MAL İTHALÂTI	GSMH*	HİZMET İHRACATI/ MAL İHRACATI	HİZMET İTHALÂTI/ MAL İTHALÂTI	HİZMET İHRACATI/ GSMH
1994	11.076	4.024	18.106	23.270	132.298	0,61	0,17	0,08
1995	14.939	5.319	21.636	35.709	170.076	0,69	0,15	0,09
1996	13.430	6.773	23.225	43.627	182.824	0,58	0,15	0,07
1997	19.910	8.998	26.261	48.559	192.438	0,76	0,18	0,10
1998	23.686	10.180	26.974	45.921	206.559	0,88	0,22	0,11
1999	16.800	9.313	26.587	40.671	185.266	0,63	0,23	0,09
2000	20.364	8.996	27.775	54.503	201.439	0,73	0,16	0,10
2001	16.030	6.900	31.334	41.399	148.215	0,51	0,17	0,11
2002	14.785	6.905	36.059	51.554	180.892	0,41	0,13	0,08
2003	19.025	8.520	47.252	69.340	239.235	0,40	0,12	0,08
2004	24.028	11.242	63.017	97.341	299.475	0,38	0,11	0,08
2005 (Oc-Ey)	21.171	9.635	53.047	85.123	---	0,40	0,11	---

*Cari alıcı fiyatlarıyla.

Kaynak: (Hesaplamalar, şu kaynaklardan elde edilen verilerle gerçekleştirilmiştir.)

a)TCMB, Ödemeler Dengesi İstatistikleri, <http://tcmbf40.tcmb.gov.tr/cbt.html>, 01.12.2005.

b)DİE, İstatistikler, <http://www.die.gov.tr/ep.html>, 01.12.2005.

c)WTO, Statistics, http://www.wto.org/english/res_e/statis_e.htm, 15 Nov. 2005.

Toplam hizmet ihracatının toplam mal ihracatına oranı, 1994-2001 döneminde %50'nin altına düşmemiştir. Hatta 1998 yılında bu oran %88'e kadar yükselmiştir. Ancak 2001 itibariyle oranda düşüşler meydana gelmiştir. Yaşanan kriz sürecinde mal ihracatı artışı sürdürülen, hizmet ihracatında tersi bir durum gerçekleşmiştir.

Toplam hizmet ithalâtının toplam mal ithalâtına oranı ise düşük seviyelerdedir. 1994-2003 döneminde bu oranın en yüksek olduğu yıl %23 ile 1999'dur. Söz konusu yıl itibariyle düşüşler meydana gelmiştir.

Toplam hizmet ihracatının GSMH'ye oranında yıllar itibariyle farklılıklar görülmektedir. Bununla beraber, hizmet ihracatının GSMH'ye oranı ortalama %9 civarındadır.

Türkiye, hizmet ticaretindeki payını her geçen yıl biraz daha artırmaktadır. DTÖ tarafından ortaya konan 2001 yılı verilerine göre ülkemizin ihracat değeri 14,8 milyar dolara (TCMB istatistiklerine göre bu tutar 16,03 milyar dolardır.) yükselmiştir. Bu hâliyle dünya hizmet ihracatındaki payı da %1'e çıkmıştır. Ancak uluslararası sıralamada, 25.ülke konumunda bulunmaktadır. (WTO, 2002: 10-12) 2003 yılı tutarlarına bakıldığında ise durum şöyledir: Toplam hizmet ihracatı 17,3 milyar dolara yükselmiş olmakla beraber, başlıca hizmet ihracatçıları arasında 26.sırada bulunmaktadır. (WTO, 2004)

Tablo- 4: Türkiye'nin Dünya Mal-Hizmet Ticaretindeki Sıralaması (2004)

	İHRACAT	İTHALÂT
MAL	34	22
HİZMET	26	37

Kaynak: WTO, Statistics, http://www.wto.org/english/res_e/statis_e.htm, 15 Nov. 2005.

2004 yılı itibariyle Türkiye, mal ihracatında 34.sırada iken, mal ithalâtında 22.sırada yer almaktadır. Hizmet ihracatında 26., ithalâtında ise 37.sırada bulunmaktadır. Türkiye, hem hizmet ihracatında, hem de ithalâtında mal

ihracatına-ithalâtına göre daha önemli bir konuma sahip bulunmaktadır. Ancak, Türkiye'nin hizmet ticaretindeki payını daha üst seviyelere çıkarması gerektiği açıktır.

Türkiye'nin hizmet ticaretindeki payını daha yüksek seviyelere çıkarabilmesi için, Mukayeseli Üstünlükler Teorisi çerçevesinde, hizmet ticareti açısından sahip olduğu avantajlardan hareketle stratejik nitelikli hizmet alt sektörlerini tespit etmesi lazımdır. Söz konusu sektörlerin tespiti için kullanılacak sınıflandırma çerçevesinde ikili bir yaklaşım sergilenmesi mümkündür.

Kullanılacak sınıflandırma sınıflandırmaya göre hizmetler; teknoloji içeriklerine göre iki grupta ele alınmaktadır. Dikkat edileceği üzere, ilk grupta daha yüksek seviyede beşerî sermayeye ihtiyaç duyulurken, ikinci grupta ise daha basit metotların kullanımı söz konusu olmaktadır. (Seyidoğlu, 2003: 790-791)

Bu sınıflar ve bunlarda yer alan hizmet sektörleri şu şekildedir:

a)Bilgiye Dayalı Hizmet Alt Sektörleri:

Mimarlık-Mühendislik, Teknik Müşavirlik ve Müteahhitlik Hizmetleri, Bilgi-İşlem ve Ofis Arkası Hizmetler, Danışmanlık ve Meslekî Hizmetler, Finansal Hizmetler, Sigortacılık Hizmetleri, Telekomünikasyon Hizmetleri

b)Geleneksel Hizmet Alt Sektörleri:

Ulaştırma Hizmetleri, Turizm Hizmetleri.

Türkiye'nin, bu sınıflandırma baz alınarak; "Bilgiye dayalı hizmetler" kapsamında şu sektörlerde mukayeseli üstünlüklere sahip olduğu ifade edilebilir:

- Mimarlık-Mühendislik, Teknik Müşavirlik ve Müteahhitlik Hizmetleri,
- Bilgi-İşlem ve Ofis Arkası Hizmetler.

"Geleneksel hizmetler" kapsamında ise şu sektörlerde mukayeseli üstünlüklere sahip olduğu ifade edilebilir:

- Ulaştırma Hizmetleri,
- Turizm Hizmetleri.

Türkiye'nin, "Mimarlık-Mühendislik, Teknik Müşavirlik ve Müteahhitlik Hizmetleri", "Bilgi-İşlem ve Ofis Arkası Hizmetler", "Ulaştırma Hizmetleri" ve "Turizm Hizmetleri" ile ilgili avantajını rakamlar bazında da ortaya koymak mümkündür. Bu çerçevede, söz konusu dört alt sektör hizmet ihracat tutarlarının, toplam hizmet ihracat tutarındaki payı incelendiğinde, sahip olunan avantajla ilgili önemli bir ipucu elde edilmesi mümkün hâle gelecektir. Bu amaçla, 2001 tutarlarına bakılabilir. Merkez Bankası ödemeler dengesi ve DİE hizmet istatistiklerine göre, Türkiye'nin 2001 yılı toplam hizmet ihracat tutarı 16.030 milyon dolardır. İnşaat, bilgisayar ve ilgili, ulaştırma ve turizm hizmetlerinin ihracat tutarları ise sırasıyla 654, 9,4³, 2.854 ve 8.090 milyon dolardır. Bunların toplam hizmet ihracat tutarındaki payı %72'ye karşılık

³ Bilgisayar ve İlgili Hizmetlerin 2001 yılı ihracat tutarı, DİE istatistiklerinden alınmış olup TL bazındadır. Bu hizmetlerin 2001 yılı ihracat tutarı, 11.618.231 milyon TL'dir. Bu ise 9,4 milyon dolara karşılık gelmektedir. Hesaplama, 2001 yılı ortalama dolar kuru dikkate alınmış olup, 1.239.230 TL'dir.

gelmektedir. Bu tutarlar, yıllar itibariyle artış göstermiştir. Dolayısıyla, gerekli önemin verilmesi hâlinde uluslararası hizmet ticaretindeki payımız açısından, bu sektörlerin katkısının giderek artacağını ifade etmek mümkündür. Bu çalışmada, Türkiye'nin mukayeseli üstünlüğe sahip olduğu düşünülen hizmet alt sektörlerinden sadece inşaata ilişkin değerlendirmelerde ve tekliflerde bulunulmaktadır.

II. Türkiye'de İnşaat Hizmetleri

A. İnşaat Sektörünün Toplam Hizmetler İçindeki Yeri

İnşaat sektöründeki faaliyetler, bugünkü anlamda, 1970'lerin başında başlamıştır. 1973-74 petrol krizi ile petrol fiyatlarının hızlı yükselmesinin OPEC üyesi ülkelerde yol açtığı finansal kaynakların özellikle yatırımlara kanalize edilmesi ve ayrıca aynı dönemde gelişmekte olan kimi ülkelerde yatırım amaçlı verilen dış krediler, sektöre yönelik talebin oluşmasına imkân sağlamıştır. Bu iki gelişme dolayısıyla sektörün pazar alanları; Kuzey Afrika, Orta Doğu, Körfez Bölgesi, Latin Amerika ve Güney Doğu Asya ülkeleri olmuştur. Nitekim Türkiyeli müteahhit firmalarının uluslararası sahadaki asıl etkinliği, 1972 yılı itibariyle özellikle Libya'da üstlenilen projelerle başlamıştır. Türkiye'nin klasik pazarları olarak nitelenebilecek olan Kuzey Afrika ve Orta Doğu, uzun süre bu özelliğini muhafaza etmiştir. 1980'li yılların sonu itibariyle ise eski Sovyet pazarlarına girilmiştir. 1990 yıllarından sonra bu pazarlara ilaveten yeni pazar arayışlarına da girilmiştir. (DPT, 2001, 58-59)

İnşaat, gelir açısından fazla veren en önemli hizmet alt sektörlerindedir. Hatta gideri neredeyse yok denebilir. Bu durum, inşaat hizmetlerindeki mukayeseli üstünlüğümüzü ifade eden en önemli göstergelerdendir.

Tablo-5: İnşaat Hizmeti İhracatındaki ve İthalatındaki Gelişmeler (1984-2005) (Milyon \$)

YILLAR	GELİR	GİDER
1984	63	0
1985	246	0
1986	301	0
1987	293	0
1988	476	0
1989	582	0
1990	741	0
1991	713	0
1992	936	0
1993	1.142	0
1994	1.254	0
1995	1.857	0
1996	1.967	26
1997	2.455	150
1998	2.311	0
1999	1.095	0
2000	968	0
2001	654	0
2002	832	0
2003	682	0
2004	724	0
2005 (Oc-Eyl)	634	0

Kaynak: TCMB, Ödemeler Dengesi İstatistikleri, <http://tcmbf40.tcmb.gov.tr/cbt.html>, 01.12.2005.

1984-1997 döneminde, inşaat hizmeti ihracat gelirinde genel olarak artan bir gelişim meydana gelmiştir. Ancak, global finansal krizin bu hizmetlere olan talebi nispeten olumsuz etkilemesi dolayısıyla 1998 itibariyle gelirlerde azalma yaşanmıştır.

İnşaat hizmeti ithalâtı ise, 1984-2003 döneminde sadece iki yılda gerçekleşmiştir. 1996 yılında 26 milyon dolarlık, 1997’de ise 150 milyon dolarlık ithalât söz konusudur. Bu yıllar dışında sektör, her zaman net ihracatçı konumunda bulunmaktadır.

Tablo 6: İnşaat Hizmeti İhracat ve İthalât Tutarlarına İlişkin Oranlamalar (1994-2005) (Milyon \$) (%)

YILLAR	MAL İHRACATI	MAL İTHALÂTI	GSMH*	İNŞAAT HİZMETİ İHRACATI/ MAL İHRACATI	İNŞAAT HİZMETİ İTHALÂTI/ MAL İTHALÂTI	İNŞAAT HİZMETİ İHRACATI/ GSMH
1994	18.106	23.270	132.298	0,07	0	0,009
1995	21.636	35.709	170.076	0,08	0	0,01
1996	23.225	43.627	182.824	0,08	0,0006	0,01
1997	26.261	48.559	192.438	0,09	0,003	0,01
1998	26.974	45.921	206.559	0,08	0	0,01
1999	26.587	40.671	185.266	0,04	0	0,006
2000	27.775	54.503	201.439	0,03	0	0,005
2001	31.334	41.399	148.215	0,02	0	0,004
2002	36.059	51.554	180.892	0,02	0	0,004
2003	47.252	69.340	239.235	0,01	0	0,002
2004	63.017	97.341	299.475	0,01	0	0,002
2005 (Oc-Ey)	53.047	85.123	---	0,01	0	---

*Cari alıcı fiyatlarıyla.

Kaynak: (Hesaplamalar, şu kaynaklardan elde edilen verilerle gerçekleştirilmiştir.)

a)TCMB, Ödemeler Dengesi İstatistikleri, <http://tcmbf40.tcmb.gov.tr/cbt.html>, 01.12.2005.

b)DİE, İstatistikler, <http://www.die.gov.tr/ep.html>, 01.12.2005.

c)WTO, Statistics, http://www.wto.org/english/res_e/statis_e.htm, 15 Nov. 2005.

İnşaat hizmeti ihracatının mal ihracatına oranı 1994-1998 döneminde ortalama %8 civarındayken, 1998 yılı itibariyle düşüş eğilimine girildiği görülmektedir. Özellikle 2000 yılı itibariyle inşaat hizmeti ihracatında meydana gelen düşüş dolayısıyla söz konusu oran %2'lere gerilemiştir. Bununla beraber, 1996-1997 yılları hariç, inşaat hizmeti ithalâtı mevcut değildir. Bu iki yıl itibariyle ise inşaat hizmeti ithalâtının mal ithalâtına oranı çok düşük seviyelerdedir.

İnşaat hizmeti ihracatının GSMH'ye oranı incelendiğinde, 1994-1998 döneminde bunun %1 civarında olduğu görülmektedir. 1999 yılı itibariyle, inşaat hizmeti ihracatındaki düşüşe paralel olarak, bu oranda da düşüşler meydana gelmiştir.

B. İnşaat Sektörünün Yapısı

İnşaat sektörü, yapısı ve gerçekleştirilen hizmetler açısından geniş bir faaliyet alanını içermektedir. Sektör kapsamında yer alan faaliyet alanları; “Mimarlık ve Mühendislik Hizmetleri, Teknik Müşavirlik Hizmetleri ve Müteahhitlik Hizmetleri”dir. İnşaat sektörü, bu faaliyetlerin tümünün belli bir düzende ve sırada olmak üzere bir arada gerçekleştirilmesi ile ortaya çıkmaktadır.

İnşaat sektörü, ileri-geri bağlantılarıyla 150 civarında faaliyet alanını ilgilendiren bir sektör olarak ekonomimiz açısından büyük önem taşımaktadır. Yüksek derecede yerli sanayiye dayanması ve dışa bağımlı olmaması, inşaat malzemesi sanayisinde talebin büyük kısmının iç kaynaklarla karşılanması ve böylece yan sanayileri de destekliyor olması, yüksek katma değer oluşturması, taşıdığı yüksek istihdam potansiyeli ve yurt dışında gerçekleştirilen faaliyetlerin döviz kazandırıcı niteliği dolayısıyla İnşaat, "lokomotif sektör" olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca çok sayıda vasıfsız işçiye istihdam imkânı sağlıyor olması dolayısıyla da "sünger sektör" olarak değerlendirilmektedir. (Cantürk, 2003: 6)⁴

İnşaat sektörü, ülkemiz açısından önemli potansiyel barındıran bir hizmetler bütünüdür. Sektörün taşıdığı önem, Merkez Bankası verileri dikkate alınarak, şu şekilde ortaya konmaktadır: (Çorbacıoğlu, 2002, 11 - Koçoğlu, 2002: 16-17)

- İnşaat sektörünün ülkemiz GSMH'sindeki payı %6-8 oranlarındadır. Sektörle bağlantıları olan bankacılık, sigortacılık vb. hizmetler de dikkate alındığında, İnşaat'ın %33-35 civarında bir paya sahip olduğu ortaya konmaktadır.
- İnşaat sektörünün tüm üretimi "yatırım malı" kabul edilmektedir. Büyük ölçüde yerli sanayie, bu çerçevede imalât sanayiine dayanmakta olan inşaat sektöründeki büyüme ile ülke ekonomisinde sağlanan büyüme arasında pozitif bir ilişkinin varlığına dikkat çekilmektedir. İnşaat sektöründeki gelişmeler, ileri-geri bağlantılı olduğu sektörlerle de aynı şekilde yansımaktadır. İstihdam açısından da büyük bir öneme sahip olan İnşaat, gerek kamu sektöründe ve gerekse özel sektörde çalışanlarla beraber, toplam istihdamın %6'sını karşılamaktadır.
- Sektör, dış ticaret açısından da önemli bir paya sahiptir. Nitekim, yurt dışında inşaat faaliyetleri üstlenenlerin ülkemize yaptıkları kâr transferi ve çalışanlarının gönderdiği dövizler, toplam ihracat gelirlerimiz içinde %10 civarında paya sahip bulunmaktadır.

Sektör temsilcilerinin, inşaat hizmetlerinin ülkemiz ekonomisi için taşıdığı öneme ilişkin bilgileri de sektörün sahip olduğu potansiyeli daha net bir şekilde ortaya koymaktadır: (Aygün, 2002: 6)

"İmalât sanayiinin yaklaşık %40'a yakın bir kesiminin inşaat sektörü için üretimde bulunduğu şeklindeki değerlendirmeler, bu sektörün sanayi sektörü ile ne kadar ilişkili ve birbirini etkileyici olduğunu göstermektedir.

Yatırımın teknik özelliklerine bağlı kalmakla birlikte yaklaşık 300 sanayi grubuna talep götürdüğü için ekonominin lokomotifi olarak da tarif edilen inşaat sektörü, tarım sektöründen sonra ülkemizin en önemli sektörlerinden biri durumundadır. Ayrıca inşaat sektörüne, kamu yatırımları dolayısıyla devletin ödenek olarak aktardığı paranın %40'ı vergiler, sigorta primleri ve benzeri kanallardan Hazine'ye geri dönmektedir.

⁴ Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nca, inşaat sektörünün 200'den fazla alt sektörü harekete geçiren bir lokomotif sektör olduğu ifade edilmektedir.

Kalkınmayı hızlandırmak ve işsizliği azaltmak için yatırımların devreye sokulması, başvurulan yöntemlerin içinde ilk akla gelenidir.”

İnşaat sektörü yanında “inşaat malzemesi sektörü” de ülkemiz ekonomisinde önemli bir paya sahip bulunmaktadır. Gıdanın ve tekstilin ardından üçüncü sırada bulunan sektör, ihracatımızın %10'luk payına sahiptir. Dünyada da önemli bir üretici konumunda bulunan yapı malzemeleri sektörümüz, özellikle çimento, seramik, demir-çelik ve cam konusunda önemli bir üreticidir. Sektöre ilişkin rakamlar şu şekilde sıralanmaktadır: (Cantürk, 2003: 6)

- Çimento sektörü: Üretimde Avrupa'da 3., dünyada 12.; İhracatta ise Avrupa'da 1., dünyada 2.sırada yer almaktadır.
- Demir-çelik sektörü: Üretimde Avrupa'da 5., dünyada 13.; İhracatta ise dünyada 11.sırada yer almaktadır.
- Doğal Taş sektörü: Üretimde ilk 7 ülke arasındadır.
- Plastik profil sektörü: Üretimde Avrupa'da 4.sırada bulunmaktadır.
- Seramik karo sektörü: Üretimde Avrupa'da 3., dünyada ise 5.sırada yer almaktadır.
- Seramik sağlık malzemeleri sektörü: Üretimde dünyada ilk 5 ülke arasında; İhracatta ise Avrupa'nın 1.sirasındadır.
- Boya sektörü: Üretimde Avrupa'da 7.sırada bulunmaktadır.
- Cam sektörü: Üretimde Avrupa'nın 6.'sı, dünyanın ise 10.'sudur.

C. İnşaat Hizmetlerinde Karşılaşılan Sorunlar ve Bazı Teklifler

İnşaat, ülkemizde bir süredir yaşanan krizlere bağlı olarak faaliyetlerinde belirgin gerilemeler görülen sektörlerin başında gelmektedir. Sektör temsilcilerince de bu konuya dikkat çekilmekte, ilgili sorunlar ortaya konmakta ve çözüm önerileri sıralanmaktadır. Bu çerçevede dile getirilen bazı sorunlar ve çözüm önerileri şöyledir: (Özdemir, 2003: 22)

“İnşaat sektörünün toplam yatırımlar içindeki payı %60'tır. Bu yatırımların da %80'i kamu finansmanı ile gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla son üç yıldır yaşanan krize neden olan temel sorun, kamu yatırımlarındaki kaynak yetersizliğidir. 1994 yılından başlamak üzere, bütçeye konulan yatırım ödenekleri her yıl gerçek değerlerle bir önceki yıla kıyasla azalma göstermiş ve nihayet durma noktasına gelmiştir. Devam eden işler için tahsis edilen ödenekler yetersizdir. Böylece işlerin bitirilmesi 15-20 yıl gibi sürelerle uzamakta, zamanında bitirilemeyen projeler hem bütçeye ağır yük olmakta, hem de ekonomiye yapması beklenen katkı gerçekleştirilmemektedir.”

TOBB tarafından hazırlanan “İnşaat Sektörü-Sorunlar ve Bu Sorunlara İlişkin Çözüm Önerileri” başlıklı raporda, 2000-2002 döneminde inşaat sektöründe meydana gelen gelişmelerin bir kısmı şu şekilde özetlenmektedir: (“TOBB, İnşaat Sektörü...”, 2003: 20)

“Son 2 yılda sektörün istihdam içindeki payı %6'dan %4,8'e geriledi. GSMH içindeki payı %5,2 olan sektörün sabit sermaye yatırımları içindeki payı ise 2002 yılı itibarıyla %14,5 olarak gerçekleşti. 2002'de yapı ruhsat alan yapıların toplam inşaat alanı 2001'e

göre %40'lık bir düşüşle 57 milyon 449 bin metrekareden 34 milyon 467 bin metrekareye geriledi.”

Sektörün yurt dışı faaliyetlerinde de gerileyen bir trend yaşanmıştır. 1998 yılında Sektör'de 2,1 milyar dolar değerinde projeye imza atılırken, 2001 yılı itibarıyla bu tutar 714 milyon dolar değerinde olmak üzere 78 proje ile sınırlı kalmıştır. Ülke bazında bakıldığında ise durum şöyledir: 2001 yılı itibarıyla yurt dışında üstlenen işlere bakıldığında %52 oranıyla BDT(Bağımsız Devletler Topluluğu)'nin, ülke olarak ise Rusya Federasyonu'nun ilk sırayı aldığı görülmektedir. Afrika ülkelerinde ise Libya her zaman olduğu gibi müteahhitlerimiz için önemli bir pazar olma özelliğini muhafaza etmektedir. (Kazançoğlu, 2003: 17)

İnşaat sektörü faaliyetleri, son deprem yatırımları dışında durma noktasına gelmiş hâledir. Başlatılmış olan kooperatif yatırımları tamamlanamamakta ve şehirler şantiye görünümünden kurtarılamamaktadır. Büyük şehirlerde, mevcut nüfusun iki katı insan barındıracak tamamlanmamış konutlar, kiracı bekleyen işyerleri vardır. Sektörde canlılığın sağlanabilmesi için alınması gereken önlemlerden bir kısmı şöyle sıralanabilir: (Gezici, 2002: 55)

- Uygulanacak bir finansman politikası ile söz konusu inşaatların tamamlanması sağlanmalı ve sektöre en kısa sürede canlılık kazandırılmalıdır.
- Hazine arsalarının ve diğer gayri menkullerinin doğrudan satışı yerine, her belediyenin ortak olacağı birer gayri menkul yatırım ortaklığı (GYO) şirketi kurularak Hazine ve belediye arsaları bu şirketlerce değerlendirilmelidir.
- Depremle ilgili ön tedbir olarak, sağlıksız yapılanma bölgeleri büyük ölçekli projeler ile yıkım ve tekrar yapım yoluyla ciddi bir şekilde ele alınmalıdır.

Türkiye'de, mimarlık-mühendislik, teknik müşavirlik ve müteahhitlik hizmetleri ile ilgili çok sayıda mevzuat mevcuttur. Bu çerçevede sektörün iç içe bulunduğu kanunî çerçeve şu unsurlardan müteşekkildir: (DPT, 2001: 33)

3194 Sayılı İmar Kanunu, 2886 Sayılı Devlet İhale Kanunu, 6235 Sayılı Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Kanunu, 3458 Sayılı Mühendislik ve Mimarlık Hakkındaki Kanun, 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 3030 Sayılı Büyük Şehir Belediyeleri Kanunu, 2981 Sayılı İmar ve Gecekondu Kanunu, 1164 Sayılı Arsa Ofisi Kanunu, 2960 Sayılı Boğaziçi Koruma Kanunu, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserlerini Koruma Kanunu, 7269 Sayılı Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Önlemlerle, Yapılacak Yardımlara Dair Kanun ve çeşitli kanun, kanun hükmünde kararname, yönetmelik, tüzük, yönerge ve kurum ve kuruluşların teşkilat kanunları.

Bu sayıda mevzuatın, sektör açısından faydadan ziyade zarara sebep olduğu ifade edilebilir. Çünkü karşı karşıya bulunulan bu kanun vb. hukukî düzenlemeler, sektörün serbest bir ortamda faaliyette bulunmasına mâni teşkil etmektedir. Hukukî alt yapı sadeleştirilmeli ve aynı zamanda uluslararası düzenlemelerle uyumlu hâle getirilmelidir.

İnşaat sektöründeki sorunlardan biri, işçilerin eğitimine ilişkindir. İşçilerin kabiliyetlerinin artırılması ve bu çerçevede ihtisas eğitimine tâbi tutulmalarının önemine dikkat çekilmektedir. Söz konusu amaçlara yönelik

birtakım çalışmalar da mevcut olup bunlardan biri, sektörece kurulan İNİŞEV(İnşaat İşçileri Eğitim Vakfı)'dir. Ancak, yeterli kaynağın olmayışı dolayısıyla faaliyetlerin gereken ölçüde olmadığı dile getirilmektedir. Dolayısıyla açılan kursları tamamlayanlara resmî bir sertifika verilebilmesi için kamu desteğine ihtiyaç olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca, uygun eğitim tesislerinin kurulabilmesi için arazi temini vb. konularda desteğe ihtiyaç olduğuna dikkat çekilmektedir. (Sever, 2001: 13)

Eğitim gibi temel bir soruna ilaveten, hayati derecede önem taşıyan diğer bir konu da Ar-Ge çalışmaları ile ilgilidir. Türkiye'de inşaat sektöründe Ar-Ge çalışmaları, yetersiz seviyededir. Halbuki sektörün ülkemiz açısından stratejik önemi dikkate alınarak ilgili Ar-Ge çalışmalarına önem verilmelidir. Gerek yurt içinde sağlıklı bir sektörel yapıya kavuşmak ve gerekse uluslararası alanda rekabet edebilir bir seviyeye gelebilmek için bu çalışmaların yapılması büyük bir önem taşımaktadır.

Sektörel sorunlardan bir diğeri de kurumsal bazdadır. İnşaat sektöründe faaliyette bulunan işletmelerin büyük bir kısmı KOBİ statüsündedir. Dolayısıyla her sektörde olduğu gibi inşaat sektöründeki KOBİ'ler de önemli sorunlarla iç içedir. Bunlardan biri dış piyasalarda faaliyet konusunda karşılaştıkları engellerdir. Bu kuruluşlara yönelik uygun ortam sağlanmaması hâlinde, tek başlarına dış piyasalara çıkarak rekabette bulunma imkânları son derece sınırlıdır. Dolayısıyla KOBİ'lere yönelik gerekli teşvikin ve desteğin sağlanması kaçınılmaz olmaktadır. Bu çerçevede atılabilecek adımlardan biri, KOBİ'lerin yurt dışı ihalelere katılımlarının sağlanmasıdır. Söz konusu işletmelerin yurt dışı ihaleler için şart koşulan teminat sorunları çözüme kavuşturulmalı ve bu ihalelerle ilgili teknikler konusunda bilgilendirmelere tâbi tutulmaları gerekmektedir. (Demirtaş, 2003: 19)

TOBB tarafından hazırlanan "İnşaat Sektörü-Sorunlar ve Bu Sorunlara İlişkin Çözüm Önerileri" başlıklı raporda, inşaat sektöründe meydana gelen olumsuzlukların giderilebilmesi için sıralanan çözüm önerilerinin yurt dışı hizmetlerle ilgili olanlarının bir kısmı şöyledir: ("TOBB, İnşaat Sektörü...", 2003: 20)

- AB mevzuatına uyumlaştırma çalışmalarına gereken destek verilmelidir.
- Teminat mektuplarının riski yüksek tutulmamalı ve teminat mektubunda karşı ülke riskleri Eximbank tarafından üstlenmelidir.
- Politik açıdan riskli ülkelerde faaliyette bulunan firmalara yönelik risk sigortası yapılabilir.
- Yerli işçinin yurt dışında istihdam edilebilmesi için gerekli teşvik sistemi hayata geçirilmelidir.
- Yerli mühendislik-müşavirlik firmalarının yurt dışı projelere katılımı sağlanmalıdır.
- Ulaşım sistemini bir arada dikkate alan ve bölge ve dünya sistemleri ile bütünleştiren bir ulaşım ana planı oluşturulmalı ve uygulama aşamasına geçilmelidir.

İnşaat sektöründe, 1980'li yılların başına kadar yoğun bir talep sözü konusu olmuştur. Ancak, petrol fiyatlarının düşmesi, pazar ülkelerinin artan dış borçları, muhafazakâr tedbirler, öncelikli yatırımların bir kısmının gerçekleştirilmiş olması ve dünya ekonomisinde yaşanan genel durgunluk gibi sebepler dolayısıyla, 1981-87 döneminde uluslararası pazar hacminde belirgin bir daralma gerçekleşmiştir. Günümüzde ise, mahallî firmaların da pazarda rekabet edebilir bir hâle gelmesi, ayrıca sektörün hassas olduğu küresel veya bölgesel politik ve ekonomik yapısındaki değişimler, uluslararası pazar hacminin istikrarsız bir seyir izlemesine yol açmaktadır. Yakın bir zamana kadar, sektörde etkili olabilmek için gerekli olan teknik yeterlilik ve uygun fiyat verme olguları, günümüzde önceliğini kaybetmiştir. Fakat uluslararası üst seviye ilişkileri, ülkeler arası menfaatler, teşvikler, proje finansman metotları, ve etkin mühendislik-teknik müşavirlik hizmetleri gibi konular, sektörde daha aktif olmak için önem ve öncelik kazanmıştır. (DPT, 2001: 59)

İnşaat sektörünün uluslararası standartlara kavuşabilmesi için birtakım önlemler alınması kaçınılmazdır. Uluslararası alanda faaliyette bulunmak ve gelir elde edebilmek için bu gereklidir. Bu amaçla dikkate alınması gereken ölçülerin en başta geleni GATS ile ortaya konanlardır. Bu çerçevede, ülkemiz inşaat sektörünün uluslararası standartlara sahip olabilmesi için sıralanan önerilerden bir kısmı şöyledir (Karaş, 2003: 10)

- Müteahhitlik hizmetleri şu şekilde düzenlenmelidir: Müteahhit olabilme şartlarının tespiti, bu meslek grubu ile ilgili kamu niteliğini haiz bir organ oluşturulması, faaliyette bulunan müteahhit sayısının talebe uygun şekilde sınırlanması, müteahhitlik seçimiyle ilgili politik faktörlerin ortadan kaldırılması.
- Teknik hizmet üreten kamu ve özel nitelikteki kuruluşlarda hizmet sahaları tespit edilmeli ve bu süreçte, ilgili meslek odalarının iştiraki ve desteği sağlanmalıdır.
- Eser sözleşmesi niteliğindeki anlaşmalarda, özelden başlayarak kamuya gitmek suretiyle tahkim uygulanmasına başlanmalıdır. Yerli tahkim kurumları oluşturulmalı ve koordineli çalışılacak ülkelerin tahkim kurumlarına üye gönderilmelidir.

D. İnşaat Hizmetlerinde Gelişmeler ve İmkânlar

İnşaat sektörümüzün, uluslararası hizmet ticaretimizdeki payımızı arttırmadaki rolü malumdur. Sektörün sağladığı katkı dolayısıyla desteklenmesi ve geliştirilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede, faaliyette bulunabileceği alternatif piyasaların bulunması ve sektörün buralara yönlendirilmesi önem taşımaktadır. Komşusu bulunduğumuz AB, bu açıdan önemli bir potansiyel barındırmaktadır. Tabii önemli olan bu potansiyelden istifade edebilmektir. 2001-2002 itibariyle meydana gelen bir gelişme, bu açıdan önemli fırsatlar sunmaktadır. Çünkü AB, Türkiye'ye yönelik malî yardımları tek bir çatı altında toplama amaçlı yönetmelikle, firmalarımızın Avrupa'nın değişik bölgelerinde faaliyette bulunmalarını mümkün hâle getirmiştir. 17 Aralık 2001 tarihinde onaylanan ve 2002 başında yürürlüğe giren yönetmelikle, başta inşaat sektörü olmak üzere

birçok sektörün faaliyetine yönelik iş fırsatları elde edilmiştir. Bu yönetmelik kapsamında, özellikle inşaat sektörünü ilgilendiren programlardan Ispa ve Phare, Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinde; Tacis, BDT’de; Cards ise Batı Balkanlar’da ihalelere katılma imkânı sağlamaktadır. (Eriş, 2003: 9)⁵

Orta Doğu Operasyonu çerçevesinde Irak’a gerçekleştirilen saldırılar sonrasında söz konusu ülke, ciddi bir tahribata uğramıştır. Dolayısıyla başta alt yapı olmak üzere üst yapı açısından da önemli ölçekte inşaat ihtiyacı içerisindedir. Komşu ülkesi olmamız dolayısıyla Irak, inşaat sektörümüz açısından önemli bir potansiyel barındırmaktadır. İhtiyaç duyulan inşa faaliyetleri sadece kısa değil, orta ve uzun vadeli bir niteliğe sahip bulunmaktadır. Bu çerçevede ihtiyaç duyulan ve ülkemiz inşaat sektörünün faaliyette bulunabileceği alanlara ilişkin İzmir Ticaret Odası tarafından hazırlanan “Irak’ın Yeniden Yapılandırılması ve Türk İnşaat Sektörü” isimli raporda yer verilen alt-üst yapılardan bir kısmı şöyledir: (Kazançoğlu, 2003: 17)

- Sulama sistemlerinin tekrar inşası ve rehabilitasyonu,
- Eğitim binalarının tekrar inşası ve rehabilitasyonu,
- Enerji üretim santrallerinin rehabilitasyonu ve inşası, yakıt ve kimyasalların temini, yedek jeneratör ünitelerinin inşası,
- Hastahane, laboratuvar inşası ve rehabilitasyonu,
- Yol, köprü, konut inşası,
- Silo ve ambar rehabilitasyonu ve inşası,
- Havaalanı, demiryolu, liman rehabilitasyonu, inşası ve gerekli makine-teçhizatla ilgili modernizasyon çalışmaları.

Belirtildiği üzere söz konusu inşaat faaliyetleri; sadece kısa vadeli değil, orta ve uzun vadeli nitelikler de taşımaktadır. Komşusu bulunmamız dolayısıyla, bu inşaat faaliyetlerini gerçekleştirme konusunda mukayeseli üstünlüğe sahip olduğumuz aşikârdır. Dolayısıyla inşaat sektörümüzün Irak’ta faaliyette bulunması önünde herhangi bir engel olmaması için gerekli zamanlarda ve zeminlerde teşebbüste bulunulmalıdır.

⁵ AB’nin Türkiye’ye yönelik malî yardımları tek bir çatı altında toplama amaçlı yönetmelikle, firmalarımız için önem arz eden programlara ve inşaat sektörünü ilgilendiren faaliyet alanlarına ilişkin bilgiler şu şekildedir:

a)Ispa:

Aday ülkelerin çevre ve ulaşım konularında AB mevzuatına uyum sağlamalarını ve bu alanlardaki alt yapı hizmetlerini geliştirmelerini sağlama amacını taşımaktadır.

b)Phare:

Müteahhitlik ve mühendislik hizmetlerini ve teçhizat teminini amaçlamaktadır.

c)Tacis:

13 Doğu Avrupa ve Orta Asya ülkesinde serbest piyasa ekonomisine geçişi desteklemeye yönelik bir teknik programdır. İnşaat sektörü çerçevesinde; alt yapı ağlarının oluşturulması, şehir içi ulaşım sistemlerinin kurulması amacını taşımaktadır.

d)Cards:

Ulaşım, enerji ve çevre alanlarında bölgesel ortaklıkların kurulması, alt yapı hizmetlerinin geliştirilmesi, yolların ve binaların rehabilitasyonu hedeflenmektedir.

İnşaat sektörünün uluslararası ticarete asıl paya sahip olan alt sektörü Yurt Dışı Müteahhitlik Hizmetleri(YDMH)'dir. YDMH, yurt içinde yapılan hizmetlere nazaran daha karmaşık olup daha fazla çaba sarf edilmesini gerektirir. Bu çerçevede, normal faaliyetin yerine getirilmesinin zorlukları yanında esas sorunlar; sosyal, politik, ekonomik vb. alanlarda meydana gelen belirsizliklerden kaynaklanmaktadır. YDMH; savaş, ülkenin işgali, terör olayları, iç karışıklık, ambargo, ihtilal, işverenin ilişkili olduğu hükûmetin iktidarını kaybetmesi, hükûmetin firmaya karşı tavrında değişiklik olması, aleyhte kanunî düzenlemeler, grev, kamuoyu tepkileri vb. gelişmelere son derece duyarlıdır. Bu tür gelişmelerin YDMH'yi etkileyici nitelikte olması hâlinde birtakım risklerin mevcudiyeti söz konusu olmaktadır. Bunların neticesi ise; projenin ya da sözleşmenin iptal edilmesi, resmî muhatabın meşruiyetini kaybetmesi, hak ediş ödemelerinin durdurulması veya aksatılması, projede radikal değişikliklere gidilmesi, çalışma emniyetinin kalmaması, malzemenin ve işçi tedarikinin engellenmesi, ödemelerin tespit edilen para birimi dışında yapılması ve kazancın yurt dışına transferinin engellenmesi vb. şekillerde tezahür eder. Bu tür olumsuzlukların etkisini giderme yönünde kurumsal bazda atılabilecek adımlar vardır. (DPT, 2001: 32) Bu çerçevede, mesela, bir kurum oluşturulması yoluna gidilebilir. Kurulacak bir kamu kuruluşu, özel niteliği haiz kamu kuruluşu veya direkt olarak yetkili bir özel kuruluş, iş yapılabilir potansiyel ülke/ülkeler tespitinde bulunabilir ve oluşturulacak mekanizma sayesinde sürekli analiz yapma görevini yerine getirerek riskleri en aza indirebilir. Şöyle ki, söz konusu kuruluş, YDMH firmalarını, tespit ettiği potansiyel ülkelere yönlendirir ve bu ülkeleri sürekli gözetim altında tutar. Ortaya çıkabilecek herhangi bir risk durumunda gerekli önlemlerin alınması yönünde gerek devlet ve gerekse yerli firmalar bazında ikazlarda bulunur. Hâliyle erken uyarı sistemi ile uygun önlemlerin alınması mümkün kılınabilecek ve risk minimize edilebilecektir.

Günümüz şartları; finansman kaynağı belli, projesi hazır olan uluslararası ihaleye çıkarılan projelere öneri sunan müteahhit firma yerine, müteşebbis, yatırımcı, proje finansmanını yeni modellerle sağlama kabiliyetine sahip işveren kişilerle ve kuruluşlarla rahatça irtibat sağlayabilen müteahhit modelini gerektirmektedir. Uluslararası alanda başarı elde edilebilmesi ve ticarî payımızın artırılabilmesi için yerli firmalarımızın da bu değişime ayak uydurması gerekmektedir. (DPT, 2001: 21) Uluslararası alanda başarı elde edilebilmesi ve ticarî payımızın artırılabilmesi için yerli firmalarımızın da bu değişime ayak uydurması gerekmektedir. Çünkü uluslararası standartlara sahip olunması hâlinde, sektörün ticarî payı artacaktır. Sonuçta bu, giderek artan ticarî iş hacmini de beraberinde getirecektir.

Değerlendirme ve Sonuç

Ülkeler arasındaki ticaretin açıklanması amacıyla bazı teoriler ortaya konmuştur. Bunlardan biri mukayeseli üstünlüklere ilişkindir. Buna göre; bir ülke sahip olduğu nispi maliyet avantajına bağlı olarak mal üretiminde uzmanlaşmaya gittiği takdirde, uluslararası ticaret yapabilecek ve söz konusu üstünlüklerine bağlı

olarak ticarî pay elde edebilecektir. Esasen, mal üretimine yönelik olarak ileri sürülen bu teori, hizmet ticaretine de uyarlanabilir. Buradan hareketle bir ülkenin, sahip olduğu üstünlükler sayesinde hizmet ticaretinde de pay elde edebileceği ve bunları kullanma derecesine bağlı olarak ticarî payını artırabileceği belirtilebilir.

Her ülkenin sahip olduğu üstünlükler farklılık arz edebilir. Ülkeler bu kapsamda kendilerine uygun hizmet alt sektörlerini tespit ederek, uluslararası ticaretteki paylarını artırabilir. Buradan hareketle Türkiye'nin de sahip olduğu üstünlüklerden faydalanarak uzmanlaşabileceği hizmet alt sektörlerinin olduğu ifade edilebilir. Nitekim Türkiye, hizmet ticareti açısından; insan kaynağı, bilgi birikimi, teknolojik alt yapı, kabiliyet donanımı vb. üstünlüklere sahip olup, bu çerçevede özellikle bazı sektörlerde önemli bir potansiyel taşımaktadır.

Mukayeseli üstünlükleri çerçevesinde “Bilgiye dayalı” ve “Geleneksel” olmak üzere hizmetlere yönelik yapılan sınıflandırma kapsamında Türkiye'nin şu alt sektörlerinin stratejik nitelikli olduğu ifade edilebilir: “Bilgiye dayalı hizmetler” kapsamında “Mimarlık-Mühendislik, Teknik Müşavirlik ve Müteahhitlik Hizmetleri” ve “Bilgi-İşlem ve Ofis Arkası Hizmetler.” “Geleneksel hizmetler” kapsamında ise “Ulaştırma Hizmetleri” ve “Turizm Hizmetleri.”

Türkiye'nin, “Mimarlık-Mühendislik, Teknik Müşavirlik ve Müteahhitlik Hizmetleri”, “Bilgi-İşlem ve Ofis Arkası Hizmetler”, “Ulaştırma Hizmetleri” ve “Turizm Hizmetleri” ile ilgili avantajını rakamlar bazında da ortaya koymak mümkündür. Bu çerçevede, söz konusu dört alt sektör hizmet ihracat tutarlarının, toplam hizmet ihracat tutarındaki payı incelendiğinde, sahip olunan avantajla ilgili önemli bir ipucu elde edilmesi mümkün hâle gelecektir. Dolayısıyla, gerekli önemin verilmesi hâlinde uluslararası hizmet ticaretindeki payımız açısından, bu sektörlerin katkısının giderek artacağını ifade etmek mümkündür.

İnşaat (Mimarlık-mühendislik, Teknik müşavirlik ve Müteahhitlik hizmetleri), önem verilmesi hâlinde uluslararası ticaretteki payımızı artırma açısından içinde önemli ölçüde potansiyel barındıran bir sektördür. Bununla beraber birtakım sorunları vardır. Söz konusu sorunlarının giderilmesi sonrasında gerek mevcut ve gerekse gelecekteki fırsatlar dikkate alındığında, sektörün ülkemizin ticarî payını artırmadaki rolünün ne derecede önemli olduğu daha rahat anlaşılacaktır. Özellikle ileri-geri bağlantıları göz önünde bulundurulduğunda sektörün stratejik niteliği daha da belirginleşmektedir. Dolayısıyla sektörün, yurt içinde ve dışında daha uygun şartlarda faaliyette bulunmasına yönelik ortam(lar) hazırlanmalıdır. Bunun için sistematik ve kurumsal yaklaşımlara ihtiyaç bulunmaktadır. Bu amaçla hem kişilerin hem de kurumların üzerlerine düşeni yerine getirmeleri gerekmektedir.

KAYNAKÇA:

- Aygün, Nazım (2002), “İnşaat Sektörü ve Sorunları”, **Yapı 2002 İzmir Fuarı**, Dünya Eki, 24 Ekim, s.6.
- Cantürk, Güven (2003), “Avrupa Birliği'ne Aday En Dinamik Yeni Yıldız Türkiye”, **Yapı 2003 İzmir Fuarı**, Dünya Eki, 23 Ekim, s.6.
- Çorbacıoğlu, Şevket (2002), “İnşaat Sektörü ile Mühendislerin Sorunları”, **Dünya**, 6 Mart, s.11.

- Demirtaş, Ekrem (2003), “Ekonominin Nabzı ‘İnşaat Sektörü’ Atmıyor”, **Yapı 2003 İzmir Fuarı**, Dünya Eki, 23 Ekim, s.19.
- DİE (2003), **Hizmet İstatistikleri 2001**, Ankara, Ekim.
- DİE (2005), İstatistikler, <http://www.die.gov.tr/ep.html>, 1 Aralık.
- DPT (2000), **Hizmet Ticaretinin Serbestleştirilmesi**, 8.BYKP, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, DPT:2543-ÖİK:559, <http://www.dpt.gov.tr>.
- DPT (2001), **İnşaat, Müteahhitlik, Mühendislik ve Müşavirlik Hizmetleri**, 8.BYKP, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, DPT:2566-ÖİK:582, <http://www.dpt.gov.tr>.
- Dura, Cihan., Atik, Hayriye (2002), **Bilgi Toplumu, Bilgi Ekonomisi ve Türkiye**, İstanbul, Literatür Kitabevi.
- Ekinci, Mehmet Behzat (2004), “Uluslararası Hizmet Ticaretindeki Kurumsal Liberalizasyon Süreci ve Türkiye”, **Basılmamış Doktora Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniv., Sosyal Bilimler Enst., İktisat ABD.
- Gezici, Ruşen (2002), “Global Sanayi Dünyasında Mukayeseli Üstünlüklerimiz”, **Mimar ve Mühendis**, Sayı:31, s.55.
- Kazançoğlu, Akın (2003), “Irak’ın Yeniden Yapılandırılması ve Türk İnşaat Sektörü”, **Yapı 2003 İzmir Fuarı**, Dünya Eki, 23 Ekim, s.17.
- Kırval, Levent (2001), **Uluslararası Hizmet Ticareti ve Kamu Alımları Piyasaları:Türkiye ile AB Arasında Hizmet Ticaretinin ve Kamu Alımları Piyasalarının Karşılıklı Olarak Serbestleştirilmesi**, İstanbul, İKV Yayınları, No:165.
- Koçoğlu, M.Şükrü (2002), “İnşaat Sektörünün Ekonomimizdeki Yeri ve Önemi”, **Endüstriyel Yapı İnşaatı**, Dünya Eki, 12 Mart, s.16-17.
- Özdemir, Nihat (2003), “İnşaat Sektörünü Krizden Çıkarmak Mümkün”, **Yapı 2003 İzmir Fuarı**, Dünya Eki, 23 Ekim, s.22.
- Sever, Kadir (2001), “İnşaat Sektörü, Çözüm Arayışında”, **Dünya**, 23 Ekim, s.13.
- Seyidoğlu, Halil (2003), **Uluslararası İktisat-Teori, Politika ve Uygulama**, 15.baskı, İstanbul, Güzem Yayınları.
- TCMB (2005), Ödemeler Dengesi İstatistikleri, <http://tcmbf40.tcmb.gov.tr/cbt.html>, 1 Aralık.
- WTO (2002), “Doha Development Agenda: Services Negotiations”, **Press Release**, Press/300, 28 June, (02-3693), pp.10-12.
- WTO (2004), Statistics, http://www.wto.org/english/res_e/statis_e.htm, 20 Oct.
- WTO (2005), Statistics, http://www.wto.org/english/res_e/statis_e.htm, 15 Nov.
- “Bayındırlık ve İskan Bakanı Zeki Ergezen:İnşaat Sektörü Canlanacak”, **Yapı 2003 İzmir Fuarı**, Dünya Eki, 23 Ekim 2003, s.7.
- “TOBB İnşaat Sektörü Raporu’na Göre; İnşaat Sektörü 51 Ülkede 45 Milyar Dolarlık İş Hacmine Sahip”, **Yapı 2003 İzmir Fuarı**, Dünya Eki, 23 Ekim 2003, s.20.